

човешките чувства, макар и да виждат общочовешкото в националната борба. В произведенията им и любовната интрига е само втори план и напомня на сантименталните романи от XVIII в. Култът на Русо към чувствата звучи в една и съща тоналност както в съдбата на Рихард и Едит, така и в живота на Бойчо и Рада. Ала истинската любов според Йокаи и Вазов е любовта към родината. Това не е случайно, на младини Вазов с дръзко упорство задушавал любовните си чувства, както и лиричния им израз, преди смъртта си обаче резигнирано и със съжаление говори, че родината е обсебила изцяло поезията му и поради това не е намерил сили да разкрие най-потайните кътчета на душата си („Недопята песен“).

В това има доста истина, но ако е вярно, че писателят умира тогава, когато вече никой не чете произведенията му, то тогава Йокаи и Вазов и днес са сред най-живите писатели. Наред с националния заряд на произведенията им друга важна причина за това е богатият език, закърмен от народното слово, изящният стил и искрящият им оптимизъм. Нишки на ведрост и надежда са вътъкани дори и в онези от творбите им, които изобразяват мрачните картини на робството. Няма писатели, чието творчество да е така пропито с духовната атмосфера на народа както тяхното. „Синовете на човека с каменно сърце“ и „Под игото“ са постоянни спътници на всеки унгарец и всеки българин през целия му съзнателен живот. И той чувства толкова близки и родствени не само езика на творците, а и житейските им схващания, емоционалния и мисловния им свят, че дори не забелязва, че вече век гледа през техния поглед родните простори, борбите на народа си, победите и мъчителните поражения. Ето защо много добре зная, че за широките читателски кръгове ще прозвучи като светотатство дори мисълта, че това е не само заслуга, а и грях. Ала нима са виновни големите дървета, че и сянката им е голяма? Изключително ерудираният poeta doctus на българската литература Гео Милев още преди седем десетилетия заявява, че поезията може да бъде обновена само чрез „варваризация“, а прозата по наше мнение чрез захаристояновизация. Защото З. Стоянов е последният български писател, под чието перо литературата умира и творчеството му поразява човека не със словата на литературата, а със словата на живота.

София–Будапеща, 1999–2012